

Łukasz Jureńczyk
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego

RELACJE AMERYKAŃSKO-AFGAŃSKIE W LATACH 1963-1978

Przedmiotem analizy są relacje amerykańsko-afgańskie w sferze politycznej i gospodarczej w okresie między 1963 a 1978 r. Cezurą czasową otwierającą rozważania jest odsunięcie od władzy przez króla Mohammeda Zahir Szaha premiera Mohammeda Daud Chana, który przez dziesięć lat sprawował urząd. Cezurą zamykającą analizę jest krwawy przewrót z kwietnia 1978 r., który wyniósł do władzy komunistów z Ludowo-Demokratycznej Partii Afganistanu.

Po drugiej wojnie światowej władze Afganistanu były zainteresowane modernizacją kraju przy wykorzystaniu amerykańskiego wsparcia gospodarczego i technicznego. Mimo że w pierwszych latach powojennych Stany Zjednoczone stały się głównym odbiorcą afgańskiego eksportu, to wsparcie ekonomiczne, jakie zaoferowały Afganistanowi, było daleko niewystarczające w stosunku do potrzeb. Szczególnie problematyczną we wzajemnych relacjach była jednak kwestia pomocy amerykańskiej w zakresie modernizacji afgańskiej armii. W latach pięćdziesiątych XX w. Stany Zjednoczone wielokrotnie odmówiły Afganistanowi sprzedaży sprzętu wojskowego, jednocześnie zbrojąc sąsiedni Pakistan, z którym Afganistan popadł w poważny konflikt na tle granicznym. Postawiło to Afganistan w bardzo trudnej sytuacji i stopniowo wepchnęło w orbitę wpływów radzieckich. Już w drugiej dekadzie po wojnie Związek Radziecki nie tylko stał się głównym partnerem gospodarczym i pomocowym Afganistanu, ale również zaczął dozbierać kraj.

Po odsunięciu przez króla Mohammeda Zahir Szaha (1933-1973) z urzędu premiera, jego kuzyna Mohammeda Daud Chana (1953-1963), nowym premierem został technokrata Mohammed Yusuf (1963-1965), który był pierwszym premierem niepocho-dzącym z rodziny królewskiej. Funkcję premiera łączył on ze stanowiskiem ministra spraw zagranicznych, tak więc w jego rękach spoczywała afgańska dyplomacja. Zbiegło się to z okresem wprowadzania przez króla Zachir Szacha daleko idących reform, które miały rozpocząć w kraju erę nowoczesności i demokratycznej wolności¹. W konstytucji z 1964 r. król powierzył rządowi władzę wykonawczą i uczynił premiera odpowiedzialnym przed parlamentem. Zapowiedział również legalizację partii politycznych

---

¹ S.G. Jones, *In the Graveyard of Empires. America's War in Afghanistan*, New York 2010, s. 8.

i nadanie prawa głosu kobietom, co zostało urzeczywistnione w wyborach z 1965 r.² Okres ten był szczególnie korzystny właśnie dla kobiet, których prawa były stopniowo zrównywane z prawami mężczyzn³. Po początkowym rozmachu we wprowadzaniu demokratycznych reform król Zachir Szach wpadł jednak „w kompleks Amanullaha”⁴ i zatrzymał się w pół drogi, co jest dla władców pozycją najgorszą z możliwych⁵. Stany Zjednoczone, które na forum międzynarodowym jawiły się jako adwokat demokracji i wolności, nie zachęcały króla do kontynuacji reform oraz nie udzielały mu żadnego wsparcia w tym zakresie⁶. Warto zauważyć, że w południowych stanach Ameryki czarnoskórzy obywatele dopiero w tym okresie uzyskali pełnię praw wyborczych⁷.

Ze Stanów Zjednoczonych do Afganistanu napływała w tym czasie jedynie szczątkowa pomoc⁸. W samym rządzie afgańskim widoczna była pewna fragmentaryzacja wpływów poszczególnych mocarstw. O ile ministerstwo handlu identyfikowane było z pomocą amerykańską, o tyle już ministerstwo wydobywania i przemysłu znajdowało się pod wpływem państw europejskich i ZSRR. Ścisłe związane z amerykańskim wsparciem były również narodowe linie lotnicze Ariana finansowane przez Pan American Airways, natomiast przemysł naftowy był kontrolowany przez ZSRR. Poszczególne regionalne programy rozwoju rolnego były sponsorowane przez Amerykanów, Rosjan, Chińczyków lub agencje ONZ⁹. W 1964 r. zostały oddane do użytku gmachy Uniwersytetu w Kabulu zbudowane dzięki amerykańskiej pomocy, a wśród zagranicznych wykładowców uczelni dominowali badacze z USA¹⁰.

Przełomem w życiu politycznym Afganistanu, a tym samym zagrożeniem dla amerykańskiej pozycji w kraju, było pojawienie się na scenie politycznej partii stworzonej przez osoby zafascynowane radzieckim komunizmem¹¹. Nie czekając na oficjalny dekret króla w sprawie legalizacji partii politycznych, Mohammed Nur Taraki wraz

² R. Piekarowicz, *Cień Amanullaha*, Warszawa 1984, s. 114.

³ A. Tortajada, *Zdławiony krzyk*, przeł. E. Błaszczuk, Warszawa 2001, s. 19.

⁴ Król Amanullah Chan (1919-1929) zainicjował szeroki program modernistycznych reform na wzór europejski. Radykalizm i szybkość wdrażania tych reform, bez odpowiedniego zaplecza politycznego, w praktyce doprowadziły do ich zahamowania i ostatecznego fiaska. Sam król został obalony wskutek powstania inspirowanego przez konserwatywnych duchownych muzułmańskich, mimo że tuż przed utratą władzy ogłosił zniesienie reform. Zob. J.J. Roberts, *The Origins of Conflict in Afghanistan*, Westport 2003, s. ix; R. Piekarowicz, *op. cit.*, s. 9-10; J. Modrzejewska-Leśniewska, *Afganistan*, Warszawa 2009, s. 107.

⁵ R. Piekarowicz, *op. cit.*, s. 114.

⁶ M. Jabeen, M.S. Mazhar, N.S. Goraya, *US Afghan Relations: A Historical Perspective of Events of 9/11*, „A Research Journal of South Asian Studies” 2010, vol. 25, s. 152.

⁷ R.L. McCan, *An Outline Of The American Economy*, Washington 1992, s. 172.

⁸ J. Modrzejewska-Leśniewska, *Polityka Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego wobec Afganistanu w latach 1947-1979*, Warszawa 2009, s. 227-280.

⁹ N.P. Newell, R.S. Newell, *The Struggle for Afghanistan*, Ithaca-London 1982, s. 55-56.

¹⁰ J. Petrus, *W Afganistanie kraju buzkaszi*, Warszawa 1974, s. 120.

¹¹ M. Jabeen, M.S. Mazhar, N.S. Goraya, *op. cit.*, s. 153.

z innymi radykałami zorganizował 1 stycznia 1965 r. tajne spotkanie założycielskie Ludowo-Demokratycznej Partii Afganistanu (LDPA). Nowa partia otrzymała wsparcie finansowe z Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (KC KPZR)¹². W wydanym manifestie programowym opowiadała się ona za przewagą sektora państwowego nad prywatnym, reformą rolną i upowszechnieniem oświaty. W wyborach powszechnych do parlamentu z jesieni 1965 r. LDPA otrzymała zaledwie 5 z 216 mandatów. Dość dużą popularność zyskał jednak wydawany przez nią tygodnik „Chalk” („Lud”), którego pierwszy numer rozszedł się w 20 tys. egzemplarzy, na całociowy sprzedawany jednorazowy nakład wszystkich gazet w granicach 100 tys. Treści dotyczące „położenia kresu bezgranicznym cierpieniom ciemzonego ludu afgańskiego” wzbudzały duże zainteresowanie mieszkańców kraju. Eksperci ambasady amerykańskiej w Kabulu dostrzegli w publikowanych tekstach inspirację poglądami irańskiej komunistycznej partii Tudeh i frazeologię z publikacji wydawanych w radzieckim Tadżykistanie. Zasiadający w afgańskim parlamencie mułowie zażądali zakazu wydawania tygodnika, jako bezbożnego i niezgodnego z konstytucją, co było na rękę Amerykanom. Monarcha uległ tym naciskom i po siedmiu tygodniach od wydania pierwszego numeru królewski prokurator generalny zakazał dalszej publikacji¹³.

Po wyborach parlamentarnych stanowisko premiera objął Mohammed Hashim Maiwandwal (1965-1967), który zapowiedział bezkompromisową walkę z korupcją i nepotyzmem oraz przyspieszenie modernizacji kraju, a w polityce zagranicznej kontynuowanie kursu pozytywnej neutralności i niezaangażowania¹⁴. Na marzec 1967 r. przypadło zakończenie realizacji drugiego planu pięcioletniego. Mimo że jak podkreślano w prasie, przyniósł on istotny rozwój infrastruktury, podwojenie produkcji energii elektrycznej, znaczny wzrost produkcji cementu, tkanin, wydobywania węgla i wzrost eksportu, nie wszystkie inwestycje przewidziane w planie zostały zrealizowane ze względu na mniejszą, niż zakładano pomoc z zagranicy, głównie ze Stanów Zjednoczonych¹⁵. Premier Maiwandwal wizytował w 1967 r. Biały Dom, gdzie spotkał się z prezydentem Lyndonem B. Johnsonem (1963-1969)¹⁶. Ciężka choroba zmusiła premiera Hashima Maiwandwala do ustąpienia ze stanowiska 11 października 1967 r.

W okresie przejściowym obowiązki premiera sprawował przez trzy tygodnie Abdullah Yaqta, który w późniejszym okresie wyemigrował do Stanów Zjednoczonych,

---

¹² V. Mitrokhin, *The KGB in Afghanistan*, July 2002 – updated July 2009, s. 20, <http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/WP40-english.pdf> [18.08.2014].

¹³ R. Piekarowicz, *op. cit.*, s. 116-118.

¹⁴ J. Petrus, *op. cit.*, s. 99-100.

¹⁵ *Ibidem*, s. 100-101.

¹⁶ F.T. Hiebert, C.N. Sandberg, Ch.P. Thornton, *Remembering the Past: The Early Years of U.S. – Afghan Relations*, <http://www.meridian.org/in-small-things-remembered/about-the-exhibition/remembering-the-past-the-early-years-of-u-s-afghan-relations> [14.05.2014].

gdzie zmarł. 1 listopada na premiera desygnowany został Mohammed Nur Ahmad Etemadi (1967-1971) znany z lojalności wobec króla i rodziny królewskiej. W odróżnieniu od swoich poprzedników był doświadczonym dyplomata, w związku z czym kładł większy nacisk na politykę zagraniczną i osobiste kontakty z przywódcami zaprzyjaźnionych krajów. Ponieważ jednak, z racji pełnionej funkcji premiera, nie mógł zbyt wiele czasu poświęcać resortowi spraw zagranicznych, nieoficjalnie kierownictwo nad nim przekazał utalentowanemu dyplomacie, Ravanowi Farhadiemu, pełniącemu funkcję sekretarza Rady Ministrów. Ten zyskał znaczną popularność na świecie, reprezentując kraj na wielu spotkaniach z zagranicznymi osobistościami oraz na konferencjach międzynarodowych. Definiując politykę zagraniczną, zwykł określać Afganistan jako „niezaangażowany wśród niezaangażowanych”, co szczególnie zjednywało mu przywódców państw trzeciego świata¹⁷. W tym czasie prezydenturę w Stanach Zjednoczonych sprawował Richard Nixon (1969-1974), który dla podtrzymania dobrych kontaktów dyplomatycznych wysyłał do Afganistanu swoich przedstawicieli. W 1969 r. w Kabulu gościł Sekretarz Stanu William Rogers (1969-1973), a w 1970 r. wiceprezydent Spiro Agnew (1969-1973). W 1968 r. powstało Stowarzyszenie Poradnictwa dla Afgańskich Rodzin (Afghan Family Guidance Association), w ramach którego Amerykanie szkolili pielęgniarki i położne z wiejskich obszarów Afganistanu. Agencja Stanów Zjednoczonych ds. Rozwoju Międzynarodowego (United States Agency for International Development – USAID) i Uniwersytet Columbia wsparły ministerstwo edukacji Afganistanu w opracowaniu podręczników do szkół podstawowych w językach paszto i dari. Z kolei w ramach Narodowego Programu Rozwoju Szkoleń (National Development Training Project) amerykańscy eksperci uczestniczyli w szkoleniu urzędników administracji rządowej w zakresie zarządzania i problematyki prawnej¹⁸. W wyniku konfliktu z parlamentem i pojawienia się wyraźnych symptomów kryzysu gospodarczego pogłębionego suszą premier Mohammed Etemadi 16 maja 1971 r. podał się do dymisji.

W tym czasie Stany Zjednoczone znajdowały się w trudnym położeniu międzynarodowym w wyniku niepowodzeń militarnych w Wietnamie, w którym w kwietniu 1969 r. utrzymywały szczytowy kontyngent 543 tys. żołnierzy¹⁹. Na początku lat siedemdziesiątych XX w. prezydent Richard Nixon wystąpił wobec Moskwy z propozycją *détente*. Była to polityka pokojowej koegzystencji, która miała zmniejszyć napięcia w relacjach między supermocarstwami, a której towarzyszyła stopniowa redukcja ar-

¹⁷ J. Petrus, *op. cit.*, s. 102-103.

¹⁸ F.T. Hiebert, C.N. Sandberg, Ch.P. Thornton, *op. cit.*

¹⁹ A. Grosser, *The Western Alliance. European-American Relations Since 1945*, New York 1980, s. 237.

senatów nuklearnych²⁰. Jednocześnie okazał większe zainteresowanie Azją, wyruszając z oficjalnymi wizytami do ZSRR, ChRL i na Bliski Wschód²¹. W 1972 r. ambasador Stanów Zjednoczonych w Kabulu, Robert G. Neumann (1966-1973), przygotował raport, w którym ocenił znaczenie Afganistanu dla Stanów Zjednoczonych. Wśród głównych tez raportu znalazło się przekonanie, że Afganistan miał w tamtym okresie ograniczone bezpośrednio znaczenie dla USA, nie był istotnym partnerem handlowym oraz Stany Zjednoczone nie miały wobec niego żadnych zobowiązań traktatowych w zakresie obrony. Strategiczne położenie Afganistanu było jednak ważne dla USA z punktu widzenia jego sąsiedztwa z krajami Azji Centralnej i subkontynentu indyjskiego²². Nie miało to już jednak takiego znaczenia jak przed rokiem 1970, kiedy w mentalności waszyngtońskich oficjeli dominowała teoria komunistycznego domina i chęci opanowania przez ZSRR możliwie największej części świata²³. Charakterystycznym dla tego okresu było ograniczanie zaangażowania Stanów Zjednoczonych w obronę i rozwój potencjałów państwowych sojuszników i przyjaciół USA, co było zgodne z tzw. doktryną Nixona²⁴. Polityka wobec Afganistanu wpisywała się w ten schemat działania, szczególnie, że kraj ten nie był formalnie sojusznikiem Stanów Zjednoczonych, a jedynie niezbyt znaczącym partnerem. W latach 1965-1973 Stany Zjednoczone nie przejawiały wysiłków ukierunkowanych na wsparcie Afganistanu²⁵. Dokumentacja Departamentu Stanu z wczesnych lat siedemdziesiątych XX w. wskazuje relatywną obojętność władz amerykańskich wobec rozwijającej się przyjaźni między Afganistanem i Związkiem Radzieckim²⁶.

Podczas premierostwa Abdula Zahira (1971-1972) i Mohammeda Musa Shafiqą (1972-1973) utrzymywała się trzyletnia susza, która dramatycznie pogorszyła sytuację gospodarczą kraju i doprowadziła do śmierci głodowej 80 tys. ludzi. Ofiar byłoby znacznie więcej, gdyby nie dostawy żywności z USA, ZSRR i Chin. Trudną sytuację w kraju wykorzystał były premier Mohammed Daud Chan, który 17 lipca 1973 r., przy wsparciu Parczamu, czyli umiarkowanego skrzydła LDPA, obalił przebywającego na leczeniu we Włoszech króla Zahir Szaha. Mohammed Daud zlikwidował monarchię, ogłaszając kraj republiką i mianując się pierwszym prezydentem Afganistanu

²⁰ D. Mauk, J. Oakland, *American Civilization. An Introduction*, London-New York 2003, s. 165.

²¹ R.A. Watson, *Promise and Performance of American Democracy with an In-depth Analysis of the 1980 Presidential Contest*, New York 1981, s. 347.

²² M. Jabeen, M.S. Mazhar, N.S. Goraya, *op. cit.*, s. 152.

²³ K. Harvey, *Afghanistan, The United States, and the Legacy of Afghanistan's Civil War*, <http://www.stanford.edu/class/e297a/Afghanistan,%20the%20United%20States.htm> [19.05.2014].

²⁴ K.W. Olson, *An Outline of American History*, Washington 1978, s. 176.

²⁵ M. Jabeen, M.S. Mazhar, N.S. Goraya, *op. cit.*, s. 153, cyt. za: H. Emadi, *State, Revolution and Super Powers in Afghanistan*, Karachi 1997, s. 57.

²⁶ K. Harvey, *op. cit.*; J. Modrzejewska-Leśniewska, *Polityka Stanów...*, s. 279.

(1973-1978). Jednocześnie objął funkcję premiera, ministra obrony i ministra spraw zagranicznych, a do jego rządu weszło m.in. siedmiu komunistycznych ministrów z Parczamu²⁷. Dla Amerykanów nie było to zaskoczeniem, ponieważ już rok wcześniej ich dyplomaci i agenci rozmieszczeni w kraju informowali o możliwości przewrotu²⁸. Dyplomacja USA przyjęła postawę wyczekującą wobec wydarzeń w Afganistanie, chcąc się przekonać, czy nowa ekipa rządowa utrzyma się u władzy i jeśli tak, to jaką przyjmie orientację. Stany Zjednoczone chciały utrzymać pozytywne relacje z Afganistanem, a otoczenie nowego władarza Kabulu wysyłało podobne sygnały zwrotne. Ostatecznie 22 lipca 1973 r. USA nawiązało oficjalne stosunki z nowymi władzami Afganistanu.

Stany Zjednoczone nie były jednak zainteresowane występowaniem z propozycjami pomocy Afganistanowi. Taktyka amerykańskiej dyplomacji polegała na tym, żeby nowy prezydent Afganistanu uzmysłowił sobie, że potrzebuje Stanów Zjednoczonych, aby móc rozwijać kraj, jednocześnie rozluźniając więzy z ZSRR. Chodziło o to, aby sam zwrócił się o pomoc do USA. Amerykanie mogliby wtedy udzielić jej na własnych warunkach. Rozmowy o ewentualnej pomocy prowadzone były m.in. podczas wizyt w Kabulu Sekretarza Stanu Henry'ego Kissingera (1973-1977) w 1974²⁹ i w 1976 r. oraz podczas wizyty w Waszyngtonie w 1976 r. Mohammeda Naima, jako specjalnego wysłannika prezydenta Dauda. Strona amerykańska składała obietnice zaangażowania pomocowego w zakresie gospodarki, oświaty i ochrony zdrowia, oczekując jednocześnie od nowych władz kraju walki z produkcją narkotyków³⁰. Amerykanie wprawdzie pozostali oddani współpracy z Afganistanem nad poprawą bytu jego mieszkańców³¹, jednak stopień wsparcia nie był znaczący. Równoległe Związki Radzieckie zapewniał prezydenta Dauda o chęci zacieśnienia współpracy z Afganistanem i gotowości do wielopłaszczyznowego wsparcia kraju³².

Pomoc gospodarcza Stanów Zjednoczonych dla nowo powstałej republiki podlegała znacznym wahaniom. O ile w 1973 r. wyniosła 24,3 mln dol., o tyle w 1977 r. już zaledwie 11,7 mln dol.³³ Amerykański prywatny sektor nie był zainteresowany inwestowaniem w Afganistanie ze względu na jego prymitywny rozwój gospodarczy, znaczną

---

²⁷ S. Courtois, N. Werth, J.L. Panné, A. Paczkowski, K. Bartošek, J.L. Margolin, *Czarna księga komunizmu. Zbrodnie, terror, prześladowania*, przeł. K. Wakar, Warszawa 1999, s. 664.

²⁸ S.G. Jones, *op. cit.*, s. 11.

²⁹ Rozmowy Henry'ego Kissingera w Kabulu w 1974 r., podczas których Amerykanie usiłowali się stać rozjemcami w stosunkach afgańsko-pakistańskich, zakończyły się fiaskiem. Zob. J. Modrzejewska-Leśniewska, *Polityka Stanów...*, s. 324.

³⁰ J. Modrzejewska-Leśniewska, *Afganistan*, s. 293-295.

³¹ F.T. Hiebert, C.N. Sandberg, Ch.P. Thornton, *op. cit.*

³² *Top Secret Attachment, by KGB Cipher Kabul*, 2.06.1974, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112503> [28.09.2014].

³³ J. Modrzejewska-Leśniewska, *Afganistan*, s. 288.

odległość geograficzną, jak i radzieckie wpływy w kraju³⁴. W 1976 r. wszedł w życie siedmioletni plan gospodarczy. Tradycyjnie już władze afgańskie liczyły na pomoc z zewnątrz. Według szacunków afgańskiego rządu dotyczących zewnętrznej pomocy w realizacji planu, ze strony Stanów Zjednoczonych można było liczyć zaledwie na 22,2 mln dol., a ze strony ZSRR aż na 570,5 mln dol., co plasowałoby go na drugim miejscu spośród wszystkich partnerów. Największy ciężar pomocy miał jednak wziąć na siebie sojusznicy wobec Amerykanów Iran, który szybko bogacił się na wydobyciu ropy naftowej i planował w tym czasie zainwestować w Afganistanie aż 1,14 mld dol. Trzecim darczyńcą miał być inny amerykański sojusznik z bogatego w ropę regionu Zatoki Perskiej, Kuwejt, który miał przekazać do Afganistanu 115,2 mln dol.³⁵ Mimo że podpisano ze Stanami Zjednoczonymi kilka porozumień, m.in. w 1977 r. umowę o rozszerzeniu prac drenażowych w ramach nawadniania doliny Helmand czy dostawy 50 tys. ton zboża i mąki o wartości 5,4 mln dol.³⁶, to wsparcie gospodarcze Amerykanów było w tym czasie bardzo ograniczone.

W polityce zagranicznej prezydent Daud Chan ponownie przywrócił do agendy sprawę Pasztunistanu. Zaczął wspierać separatystów w pakistańskim Beludżystanie poprzez dostarczanie im broni i pieniędzy. Z kolei pakistański premier Zulfikar Ali Bhutto (1973-1977) zaczął szkolić anty-Daudowskich komandosów³⁷. Zaognienie stosunków Afganistanu z sojusznikiem dla Stanów Zjednoczonych Pakistanem było szczególnie nie na rękę zachodniemu supermocarstwu. Amerykanie obawiali się ponownego oparcia Afganistanu w kwestii Pasztunistanu na ZSRR, jak działo się w latach pięćdziesiątych XX w. W związku z tym Sekretarz Stanu Henry Kissinger podczas rozmów w Kabulu w 1974 r. z prezydentem Daud Chanem szukał zapewnień kontynuowania przez Afganistan tradycyjnej polityki neutralności i niezaangażowania oraz przyjaznych stosunków ze Stanami Zjednoczonymi. Pomocnikiem dla Amerykanów w tej polityce był Iran, który zapewniał Afganistanowi ogromne wsparcie finansowe, żeby ten trzymał się z daleka od ZSRR³⁸. Mimo to Związek Radziecki nadal był strategicznym partnerem Afganistanu w zakresie pomocy gospodarczej i dozbrajania armii, a do kraju dodatkowo zaczęli napływać radzieccy doradcy³⁹.

Centralna Agencja Wywiadowcza USA (Central Intelligence Agency – CIA) miała wiele materiałów potwierdzających bliskie kontakty prezydenta Dauda z Moskwą

³⁴ M. Jabeen, M.S. Mazhar, N.S. Goraya, *op. cit.*, s. 153.

³⁵ N.P. Newell, R.S. Newell, *op. cit.*, s. 51, cyt. za: L. Duprée, *Afghanistan 1977: Does Trade Plus Aid Guarantee Development? American Universities Field Staff Reports*, „South Asia Series” 1977, 21, no. 3, s. 10.

³⁶ J. Modrzejewska-Leśniewska, *Polityka Stanów...*, s. 327; eadem, *Afganistan*, s. 289.

³⁷ M. Jabeen, M.S. Mazhar, N.S. Goraya, *op. cit.*, s. 153.

³⁸ N. Anwar, *The Tragedy of Afghanistan: A First hand Account*, London 1988, s. 34-35.

³⁹ R. Sikorski, *Prochy świętych. Afganistan czas wojny*, Warszawa 2007, s. 311.

i była zaniepokojona stale rosnącymi wpływami w kraju ZSRR i LDPA⁴⁰. Według protokołów Departamentu Stanu USA z 1976 r. Afganistan, jako oficjalnie politycznie i militarnie neutralny, w praktyce był zależny od Związku Radzieckiego. Z tego powodu Stany Zjednoczone w żadnym względzie nie były ani nie poczuwały się do odpowiedzialności za ochronę Afganistanu⁴¹. Mimo okresowego ciężenia ku ZSRR w schyłkowej fazie władzy prezydenta Daud Chana coraz wyraźniej rysowała się proamerykańska orientacja afgańskiego rządu⁴². Prezydent próbował prowadzić niezależną politykę, w związku z czym szukał poparcia w arystokracji, dystansując się jednocześnie od komunistów. Prezydent zrobił widoczny zwrot w swojej polityce, próbując ograniczyć zależność od ZSRR w zakresie bezpieczeństwa i zredukować znaczenie komunistycznego LDPA na afgańskiej scenie politycznej przez wykluczenie ich z agencji rządowych⁴³. Już w 1975 r. Daud Chan usunął komunistów z rządu⁴⁴, a w 1977 r. uwięził przywódców zarówno stronnictwa Chalk, jak i Parczam LDPA. Był to jednak poważny błąd, ponieważ dysponowali oni znacznymi wpływami w armii⁴⁵.

Pod koniec 1977 r. prezydent Daud Chan, akcentując politykę zbliżenia z Zachodem, symbolicznie przyjął propozycję wizyty w Waszyngtonie. Wizyta planowana była na lato 1978 r., jednak nie udało mu się zrealizować tego marzenia⁴⁶. I Sekretarz KPZR Leonid Breżniew (1964-1982) wezwał prezydenta Dauda do Moskwy, aby wyjaśnić mu pozycję radziecką i poprosił o wydalenie z kraju swoich proamerykańskich doradców. Prezydent Daud odrzucił radziecką propozycję, ogłaszając, że Afgańczycy są panami swojego domu i żadne obce państwo nie będzie decydować o polityce zagranicznej kraju⁴⁷.

27 kwietnia 1978 r. Mohammed Daud Chan został obalony przez komunistyczną LDPA wskutek krwawego przewrotu. Ludzie Hafizullaha Amina z Chalku zamordowali na oczach prezydenta trzydziestu członków jego rodziny i ministrów rządu, a później samego Daud Chana⁴⁸. Tym razem widoczne było zaskoczenie ze strony Amerykanów rozwojem sytuacji w Afganistanie. Raport Departamentu Stanu USA z 26 marca 1978 r. odkrywa zaniedbania amerykańskiej dyplomacji, która miesiąc przed zamachem stanu określiła sytuację w kraju jako stabilną. Pozycję prezydenta

⁴⁰ S.G. Jones, *op. cit.*, s. 12.

⁴¹ K. Harvey, *op. cit.*

⁴² M. Gawęcki, *Wież środkowego i północnego Afganistanu*, Wrocław 1983, s. 50.

⁴³ M. Jabeen, M.S. Mazhar, N.S. Goraya, *op. cit.*, s. 153-154.

⁴⁴ S. Courtois, N. Werth, J.L. Panné, A. Paczkowski, K. Bartošek, J.L. Margolin, *op. cit.*, s. 665.

⁴⁵ Ł. Jureńczyk, *Wojna z talibami i Al-Kaidą. Afganistan w latach 1994-2012*, Toruń 2013, s. 37.

⁴⁶ M. Jabeen, M.S. Mazhar, N.S. Goraya, *op. cit.*, s. 154.

⁴⁷ *Ibidem*, cyt. za: H. Kakar, *The Fall of Afghanistan in 1973*, „International Journal of Middle Eastern Studies” 1978, vol. 9 (2), s. 212-214; J. Modrzejewska-Leśniewska, *Polityka Stanów...*, s. 367-368.

⁴⁸ J.C. Griffiths, *Afghanistan: Key to a Continent*, London 1981, s. 178.

określono w raporcie jako sprawującego kontrolę nad krajem, a opór opozycji uznano za nieznaczny⁴⁹. Amerykańscy dyplomaci zaczęli się zastanawiać, czy Moskwa była współodpowiedzialna za przewrót. Sekretarz Stanu Cyrus Vance (1977-1980) mimo oczywistych wątpliwości poinformował, że nie znaleziono dowodów potwierdzających udział Związku Radzieckiego w przewrocie, co znajduje potwierdzenie we współczesnych badaniach⁵⁰.

Doradca ds. bezpieczeństwa narodowego Zbigniew Brzeziński ostrzegł wtedy prezydenta Jimmy'ego Cartera (1977-1981), że przewrót może być poważnym zagrożeniem dla amerykańskich interesów. Przestrzegał on, że celem ZSRR jest rozszerzenie wpływów na sąsiedni Pakistan i Iran, a może nawet całą Azję Południową, za pośrednictwem Afganistanu. Początkowo jednak prezydent Jimmy Carter, odczuwając wstyd w imieniu Stanów Zjednoczonych za nadużycia poprzednich administracji w postaci potajemnych interwencji politycznych, wspierania prawicowych dyktatur i szczególnie wojny w Wietnamie, chciał porzucić „mit” o konieczności rywalizacji i konfrontacji supermocarstw. Innymi słowy, chciał odejść od polityki równowagi sił w stosunkach Wschód-Zachód i przejść do polityki „światowego ładu” oraz skoncentrować się na stosunkach Północ-Południe, czyli między krajami rozwiniętymi a rozwijającymi się⁵¹.

Z przeprowadzonej przez kręgi wojskowe LDPA rewolucji kwietniowej zwycięsko wyszła frakcja Chalk. Jej lider Mohammed Nur Taraki stanął na czele Rady Rewolucyjnej Demokratycznej Republiki Afganistanu oraz został ogłoszony prezydentem i premierem kraju⁵². Babrak Karmal i inni liderzy Parczamu musieli się udać, w roli ambasadorów, na honorową emigrację⁵³. Nowy rząd afgański ogłosił, że będzie niekomunistyczny i zapowiedział kontynuowanie polityki niezaangażowania. W rzeczywistości program rządu zakładał budowę w kraju socjalizmu i nadawał priorytet współpracy z ZSRR⁵⁴. Nowi przywódcy zainicjowali w kraju politykę „czerwonego terronu”, skierowanego przede wszystkim przeciwko członkom poprzedniego aparatu państwowego i opozycji antyrewolucyjnej⁵⁵. Dyplomacja amerykańska naiwnie przyjęła oficjalne oświadczenie rządu, oceniając, że w praktyce rzeczywiście powinien być bardziej nacjonalistyczny niż komunistyczny. Było to sprzeczne z danymi CIA, która

⁴⁹ M. Jabeen, M.S. Mazhar, N.S. Goraya, *op. cit.*, s. 154, cyt. za: T.T. Hammond, *Red Flag Over Afghanistan: The Communist Coup, the Soviet Invasion and the Consequences*, Colo 1984, s. 63.

⁵⁰ V. Mitrokhin, *op. cit.*, s. 2 [18.08.2014].

⁵¹ J. Spanier, *Polityka zagraniczna Stanów Zjednoczonych po II wojnie światowej*, Toruń 1998, s. 18.

⁵² J. Modrzejewska-Leśniewska, *Afganistan*, s. 305.

⁵³ P. Calvocoressi, *Polityka międzynarodowa po 1945 roku*, przeł. W. Bolimowska-Garwacka, Warszawa 1998, s. 546.

⁵⁴ *Political Letter from USSR Ambassador to Afghanistan A. Puzanov to Soviet Foreign Ministry, „About the Domestic Political Situation in the DRA”*, 31.05.1978, <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113255> [25.09.2014].

⁵⁵ Ch.A.W. Mitrochin, *Archiwum Mitrochina II. KGB i świat*, Poznań 2006, s. 422-423.

dysponowała biografiami poszczególnych osób z nowego rządu afgańskiego, jednoznacznie potwierdzającymi ich komunistyczne przekonania⁵⁶. Aby nie destabilizować sytuacji, Departament Stanu zapewnił o chęci kontynuowania zaangażowania USA w Afganistanie, co zostało przyjęte przez nowe władze. Jednocześnie jednak poinstruował ambasadę w Kabulu, że prawdopodobną opcją działania będzie stopniowe ograniczanie aktywności w Afganistanie, ponieważ oczywiste było, że Stany Zjednoczone nie będą wspierać władz, które są tak bardzo zależne od Moskwy⁵⁷. Należy również wspomnieć o tym, że amerykańskie prawo zakazywało dostarczania pomocy partiom komunistycznym⁵⁸.

Potężnym ciosem dla interesów amerykańskich w Azji Południowo-Zachodniej była inspirowana przez zwolenników ajatollaha Ruhollaha Chomeiniego rewolucja islamska w Iranie, zwieńczona ucieczką z kraju 16 stycznia 1979 r. zaprzyjaźnionego z USA szacha Mohammeda Rezy Pahlawiego (1941-1979). Nowe władze Iranu jednoznacznie potępiły Stany Zjednoczone za imperializm cywilizacyjny, jednak szczęśliwie dla Amerykanów nie czuły też sympatii do ZSRR i proradzieckiego rządu afgańskiego⁵⁹. Po utracie przez Amerykanów tego niezwykle ważnego sojusznika w regionie istotnie wzrosło dla nich znaczenie Afganistanu w kontekście walki z ZSRR o strefy wpływów⁶⁰.

W zależności od orientacji politycznej ówczesnych gabinetów afgańskich naprzemiennie widoczny był wzrost i spadek wpływów w kraju poszczególnych bloków i dominujących w nich supermocarstw⁶¹. Amerykańska polityka wobec Afganistanu była spójna i widać było jej ciągłość w czasie rządów króla Zahir Szacha i prezydenta Daud Chana⁶². Nie była ona jednak wystarczająco skuteczna w kontekście rywalizacji ze Związkiem Radzieckim o dominującą pozycję w Afganistanie. Pragnąc wciągnąć Afganistan w sferę swoich wpływów, ZSRR w latach 1956-1978 przekazał Afganistanowi pomoc gospodarczą o wartości 1,26 mld dol. i pomoc militarną o wartości 1,25 mld dol. W tym okresie Stany Zjednoczone przekazały Afganistanowi pomoc o łącznej wartości zaledwie 533 mln dol., z czego większość w latach pięćdziesiątych XX w., ponieważ później Amerykanie tracili zainteresowanie krajem⁶³. Szczególnie było to widoczne w latach siedemdziesiątych XX w., kiedy Stany Zjednoczone, licząc

⁵⁶ S.G. Jones, *op. cit.*, s. 13.

⁵⁷ M. Jabeen, M.S. Mazhar, N.S. Goraya, *op. cit.*, s. 155.

⁵⁸ S.G. Jones, *op. cit.*, s. 13.

⁵⁹ R. Piekarczyk, *op. cit.*, s. 203.

⁶⁰ K. Harvey, *op. cit.*, cyt. za: *Digital National Security Archive*, 12 May 2003, <http://nsarchive.chadwyck.com/afinitio.htm>.

⁶¹ M. Gawęcki, *op. cit.*, s. 50.

⁶² M. Jabeen, M.S. Mazhar, N.S. Goraya, *op. cit.*, s. 154.

⁶³ A. Rashid, *Talibowie. Wojujący islam, ropa naftowa i fundamentalizm w środkowej Azji*, przeł. D. Chylińska, A. Lipszyc, J. Piątkowska, Kraków 2002, s. 38.

na osłabienie napięć w stosunkach z ZSRR w ramach *détente*, nie chciały prowokować potężnego rywala nadmiernym angażowaniem się w sprawy afgańskie. Jednocześnie amerykański kapitał nie był zainteresowany inwestowaniem w kraju, ze względu na wiele barier i niepewny zysk. Sprawując funkcję prezydenta kraju, Mohammed Daud Chan próbował prowadzić politykę *bi-tarifi*, polegającą na zachowaniu w stosunkach politycznych i gospodarczych równowagi między Wschodem i Zachodem. Nie przyniosła ona jednak Afganistanowi pożądanych rezultatów, głównie ze względu na niechęć poważniejszego zaangażowania się Stanów Zjednoczonych w pomoc krajowi⁶⁴. Wyraźne ochłodzenie stosunków i dystansowanie się Amerykanów od Afganistanu nastąpiło dopiero jednak po komunistycznym przewrocie LDPA w 1978 r.

US-AFGHAN RELATIONS IN THE YEARS 1963-1978

S u m m a r y

The article raises the issue of the relationship between the United States and Afghanistan in the years 1963-1978. The subject of the analysis are political and economic relations between the partners. The author points out the motivations of American and Afghan authorities and barriers to collaboration. They are shown on the background of internal events in Afghanistan and the international context, including the global rivalry between the United States and the Soviet Union.

---

⁶⁴ M. Gawęcki, *op. cit.*, s. 50-51.